

LOCENG GANGSA (MALAYSIA) DAN LOCENG DOTAKU (JEPUN) DARIPADA PERSPEKTIF ARKEOLOGI DAN SOSIOBUDAYA

***(THE BRONZE BELL (MALAYSIA) AND THE DOTAKU BELL (JAPAN)
FROM PERSPECTIVE OF ARCHAEOLOGY AND SOCIOCULTURAL)***

Adnan Jusoh

Abstrak

Kertas kerja ini memfokuskan tentang penemuan sejenis artifak di Asia iaitu loceng gangsa (Malaysia) dan Loceng Dotaku (Jepun). Selain daripada rupa bentuk yang tersendiri, pola hiasan yang unik, taburannya di beberapa lokasi menimbulkan permasalahan khususnya daripada aspek fungsi, asal usul, bentuk penyebaran serta kaitan dengan masyarakat pengamalnya. Objektif kertas kerja adalah untuk membincangkan kedua-dua jenis penemuan loceng gangsa ini khususnya daripada aspek persamaan dan perbezaan rupa bentuknya, fungsi, pola hiasan dan asal usulnya. Kajian ini menggunakan kaedah perpustakaan dengan meneliti maklumat daripada buku, artikel, laporan penyelidikan serta penelitian sampel di Jabatan Muzium Malaysia, Lembaga Muzium Shah Alam (Selangor) dan Shiga Prefectural Azuchi Castle Archaeological Museum, Japan (2006). Hasil kajian mendapati loceng gangsa di Malaysia adalah mewakili artifak zaman Logam, sementara Loceng Dotaku dikaitkan dengan zaman Yayoi. Di samping itu, terdapat perbezaan yang ketara antara loceng gangsa yang ditemui di Malaysia dan Jepun terutama daripada rupa bentuk dan pola hiasannya. Perbezaan tersebut adalah manifestasi tentang kehidupan masyarakat pada masa tersebut yang disesuaikan dengan persekitaran mereka. Penyesuaian ini mengambil kira aspek geografi, sumber bahan mentah, teknologi, sosiobudaya dan sebagainya. Sungguhpun demikian, kedua-dua objek ini secara tidak langsung membantu kita dalam memahami perkembangan serta pola kehidupan masyarakat pengamalnya di beberapa lokasi di Asia. Pengetahuan ini dapat difahami melalui lakaran motif hiasan sama ada berupa lakaran berbentuk binatang, geometrik, abstrak dan sebagainya.

Kata Kunci: Loceng gangsa, Loceng Dotaku, asal usul, motif, fungsi

Abstract

This paper focuses on the discovery of some of the artifacts in Asia, the bronze bell (Malaysia) and the Dotaku Bell (Japan). In addition to its distinctive appearance, unique decorative patterns, its distribution in some locations poses problems especially in terms of function, origin, distribution, and association with its practitioners. The objective of this paper is to discuss both types of bronze bell discovery especially in terms of similarities and differences in appearance, function, pattern of ornamentation and its origin. This study uses the library method by examining information from books, articles, research reports and sample research at the Department of Museums Malaysia, Shah Alam Museum Board

(Selangor) and Shiga Prefectural Azuchi Castle Archaeological Museum, Japan (2006). The results show that the bronze bell in Malaysia represents the Metal Age artifacts, while the Dotaku Bell is associated with the Yayoi era. In addition, there are significant differences between the bronze bell found in Malaysia and Japan, especially from its appearance and ornamental patterns. The difference is the manifestation of the life of the community at that time that is adapted to their environment. This adaptation takes into account the geographical aspect, raw material resources, technology, socio-cultural and so on. Nevertheless, these two objects indirectly help us in understanding the developments and lifestyles of their practicing communities in several locations in Asia. This knowledge can be understood through the sketch of ornamental motifs whether they are animals, geometric, abstract and so on.

Keywords: *Bronze bell, Dotaku Bell, origin, motive, function*

PENGENALAN

Ruang lingkup benua Asia amat luas sehingga menampilkan pelbagai jenis tinggalan warisan yang unik dan menarik. Daripada zaman prasejarah, protosejarah sehinggalah ke zaman moden benua Asia telah menjadi lanskap kehidupan umat manusia dengan berbagai ragam dan cabaran. Pelbagai jenis etnik mendiami di segenap penjuru benua ini dengan mengadaptasikan kelebihan alam sekitar dan hasil buminya. Di sinilah juga tumbuhnya agama dan kepercayaan bermula dengan animisme, Buddha, Hindu, Islam dan Kristian sehingga ia turut mempengaruhi sosiobudaya masyarakatnya. Sungguhpun demikian, ada beberapa perkara atau objek yang dihasilkan oleh sekelompok masyarakat setempat turut dikongsikan juga oleh etnik yang lain sehingga ia menzahirkan nilai-nilai kebersamaan dan kekitaan.

Justeru itu, semenjak daripada zaman prasejarah dan protosejarah, pelbagai jenis artifak dan monumen telah dihasilkan seperti tembikar, alat batu, alat perhiasan, objek iringan untuk upacara ritual atau pengebumian, senjata, candi, tugu, arca dan sebagainya. Objek tersebut dihasilkan sama ada diperbuat daripada tanah, batu, logam, besi, timah atau sebagainya telah ditemui di beberapa tapak arkeologi di serata Asia. Malahan ada antara objek tersebut telah menjadi tanda aras khususnya dalam upaya kita untuk menilai tahap keupayaan dan pencapaian masyarakat yang menghasilkannya. Umpamanya, Candi Borobudur, Candi Prambanan, Candi Mendut di Indonesia, Angkor Wat, Angkor Thorm, Angkor Borei dan Bayon Temple di Cambodia adalah manifestasi pencapaian intelektual dan ketamadunan manusia pada zaman silam. Selain binaan dalam bentuk candi, terdapat banyak lagi artifak yang dihasilkan oleh masyarakat silam boleh dilihat sehingga kini sama ada dipamerkan di galeri pameran atau muzium. Justeru itu, fokus kertas kerja ini tertumpu kepada dua jenis loceng gangsa yang ditemui di Malaysia dan Jepun.

LATAR BELAKANG

Selain daripada gendang gangsa, terdapat sebuah lagi objek yang mewakili zaman Logam iaitu loceng gangsa. Kedua-dua objek ini mempunyai persamaan iaitu paparan motif hiasan pada bahagian luar badannya sehingga ia menjadi identiti yang tersendiri dan unik. Walau bagaimanapun jika diamati dengan cermat, rupa bentuk dan *style* motif hiasan kedua-dua objek ini amat berbeza. Sungguhpun kedua-dua objek ini diperbuat daripada beberapa jenis komponen logam, namun perbezaan loceng gangsa dan gendang gangsa juga amat ketara terutamanya daripada segi rupa bentuk dan saiznya.

Tulisan tentang loceng gangsa di Malaysia telah dibincangkan oleh beberapa orang sarjana. Tulisan mereka secara umumnya tidak mendalam kemungkinan disebabkan oleh kekurangan sumber dan maklumat. Jika dibandingkan dengan gendang gangsa yang lebih popular dan kerap dibincangkan oleh para penyelidik, didapati dalam kebanyakan penulisan berkaitan dengan loceng gangsa ia hanya dibincangkan sekadar sepintas lalu sahaja. Selain daripada motif hiasannya yang unik, jumlah penemuan loceng gangsa juga tidak begitu besar jika dibandingkan dengan penemuan

gendang gangsa. Tambahan pula data atau maklumat mengenai penemuan loceng gangsa juga tidak lengkap kerana kebanyakan penemuan loceng gangsa adalah secara tidak sengaja (*chance find*). Secara tidak langsung keadaan ini menyebabkan tidak banyak tulisan berkaitan dengan loceng gangsa dapat diketengahkan. Justeru itu, sehingga hari ini tidak banyak tulisan berkaitan dengan loceng gangsa dihasilkan oleh penyelidik jika dibandingkan dengan penulisan tentang gendang gangsa. Walau bagaimanapun terdapat beberapa orang pengkaji yang telah menulis mengenai loceng gangsa, antaranya W. Linehan (1951), Bellwood (1985), Nik Hassan Shuhaimi (2001) dan Adnan Jusoh (2010).

Pada awal 1950-an, seorang penyelidik kolonial yang pernah menulis berkaitan dengan loceng gangsa ialah W. Linehan. Tulisan beliau yang telah dimuatkan dalam *JMBRAS*, bertajuk '*Traces of a Bronze Age Culture Associated With Iron Age Implements in the Regions of Klang and the Tembeling, Malaya*'. Sungguhpun skop dan fokus kajian beliau banyak berkisar kepada beberapa jumpaan artifak gangsa termasuk gendang gangsa, manik dan tembikar yang ditemui di Klang, Selangor dan Sungai Tembeling, Pahang, namun tulisan beliau turut melaporkan tentang loceng gangsa. Di samping itu, W. Linehan (1951) juga turut membuat analisis berkaitan dengan kandungan logam di dalam gendang gangsa yang ditemui di Sungai Tembeling, Pahang dan loceng gangsa yang ditemui di Kelang, Selangor. Data setiap peratus kandungan logam sama ada tembaga, timah, besi, plumbum, zink, karbon, silikon, fosforus, mangan dan lain-lain lagi yang terdapat di dalam artifak berkenaan. Hasil kajian yang dibuat oleh W. Linehan (1951) menunjukkan bahawa tembaga merupakan elemen logam yang utama dalam pembuatan loceng gangsa Kelang (Selangor) iaitu sebanyak 78.5%, diikuti timah 15.1% dan plumbum 2.9%. Bernet Kempers juga pernah turut melaporkan tentang penemuan loceng gangsa di Semenanjung Tanah Melayu. Beliau melaporkan tentang penemuan tiga buah loceng gangsa di Kelang, Selangor yang memaparkan motif berbentuk spiral dan motif gergaji (Kempers 1988). Walau bagaimanapun beliau juga hanya melaporkan penemuan tersebut secara simbas lalu sahaja dan tidak diberi penekanan yang khusus.

Sementara itu, Nik Hassan Shuhaimi pula memperkatakan penemuan beberapa buah loceng gangsa di Asia Tenggara. Tulisannya telah dimuatkan di dalam buku yang disunting oleh beliau yang bertajuk *Early History*, Vol. 4, yang diterbitkan oleh Archipelago Press, Singapore, pada tahun 1998. Beliau menyatakan sebanyak 4 buah loceng gangsa ditemui di Malaysia dan sebuah di Kemboja. Penemuan loceng gangsa yang ditemui adalah sebanyak empat (4) buah, iaitu tiga (3) buah daripadanya dilaporkan telah ditemui di Kelang (Selangor), manakala sebuah lagi loceng gangsa ditemui di Muar (Johor). Dalam buku ini, Nik Hassan Shuhaimi (1998) juga membincangkan tentang penemuan artifak ini di Malaysia dan mengaitkannya dengan penemuan loceng gangsa yang ditemui di Kemboja. Ini kerana terdapat persamaan yang ketara khususnya daripada segi rupa bentuk fizikal dan juga pola hiasan yang dipaparkan pada loceng gangsa sama ada yang ditemui di Kemboja atau Malaysia. Malahan Nik Hassan Shuhaimi juga tidak menolak kemungkinan penemuan loceng gangsa tersebut adalah manifestasi wujudnya hubungan kedua-dua negara tersebut terutama daripada aspek perdagangan. Terdapat kemungkinan penyebaran loceng gangsa ke Tanah Melayu adalah berkait rapat dengan kerajaan Funan.

Nik Hassan Shuhaimi juga menulis tentang penemuan loceng gangsa di Kampung Penchu, Muar, Johor. Artikel tersebut bertajuk 'Loceng gangsa, Penchu, Muar, Johor, dalam konteks Zaman Gangsa Malaysia', dimuatkan di dalam *Jurnal Warisan Johor*, keluaran tahun 2001. Beliau menyatakan dalam tahun 1963, sebuah loceng gangsa lagi telah dijumpai di Kampung Penchu, Grisek, Muar, Johor. Lokasi penemuan loceng gangsa ini adalah kira-kira 500 meter daripada tebing Sungai Penchu iaitu anak Sungai Muar, Johor. Jumpaan ini berlaku secara tidak sengaja iaitu semasa penduduk kampung sedang menjalankan kerja untuk meratakan tanah. Daripada segi struktur fizikalnya, loceng gangsa ini mempunyai ukuran kira-kira 58 cm tinggi dan diameter berukuran 32 cm (Nik Hassan Shuhaimi 2001). Loceng gangsa ini dijumpai pada kedalaman lebih kurang satu (1) meter daripada permukaan. Menurut Nik Hassan Shuhaimi lagi, loceng gangsa ini didapati hampir serupa bentuk loceng gangsa yang dijumpai di Klang (Selangor) dan Battambang (Kemboja). Secara tidak langsung penemuan loceng gangsa di Kampung Penchu, Muar adalah sebagai manifestasi kewujudan aktiviti perdagangan terutama di penghujung zaman prasejarah akhir. Malahan beliau juga tidak menolak kemungkinan penyebarannya di Semenanjung Malaysia ada

hubung kait dengan kewujudan Laluan Penarikan dan lokasi longgokan bahan mentah (terutamanya timah) di kawasan pantai barat Semenanjung Tanah Melayu (Lembah Kelang, Selangor).

Malahan Nik Hassan Shuhaimi (1999) juga mengaitkan kehadiran gendang dan loceng gangsa bersama-sama dengan manik yang diimport daripada India dan tembikar tanah buatan tempatan menunjukkan betapa jalinan hubungan perdagangan yang dibuat oleh masyarakat tersebut dengan kawasan luar daripada Selat Melaka. Beliau menegaskan bahawa kehadiran gendang dan loceng gangsa di kawasan pesisir Selat Melaka tidak boleh dikaitkan dengan ketibaan Deutro-Melayu di rantau ini seperti yang dipercayai oleh sesetengah pendapat. Bahkan ia lebih menggambarkan penemuan itu berkait rapat dengan punca sumber logam bijih timah yang diperlukan pembuatan barang gangsa di Vietnam. Keperluan bijih timah menyebabkan wujud hubungan masyarakat tempatan dengan orang luar sehingga mewujudkan petempatan di kawasan Selat Melaka seperti di Kampung Sungai Lang (Selangor), Kampung Penchu (Johor) dan Kuala Selinsing (Perak). Akhirnya kemajuan dalam perdagangan maritim dalam Zaman Logam telah berjaya membawa kemajuan dalam sosioekonomi masyarakat pesisir Selat Melaka. Sesetengah pelabuhan penting, antaranya Takuapa, Kedah, Palembang dan Jambi pada abad ke 5 Masihi (Nik Hassan Shuhaimi 1999).

Selain itu, Adnan Jusoh juga pernah menghasilkan sebuah artikel yang berkaitan dengan loceng gangsa di Malaysia. Artikel tersebut bertajuk 'Loceng gangsa purba di Malaysia: Sumbangannya dalam penyelidikan peradaban masyarakat peribumi purba'. Artikel ini diterbitkan di dalam *Jurnal Melayu*, Jilid (5) tahun 2010, memaparkan tentang sejarah penemuan loceng gangsa di Semenanjung Malaysia (Adnan Jusoh 2010). Fokus perbincangan turut melihat sejauhmana manfaat penemuan objek ini dengan melihat daripada aspek sejarah dan arkeologi. Skop perbincangan dalam artikel beliau juga turut difokuskan kepada motif dan pola hiasan yang dipaparkan pada loceng gangsa dengan membandingkannya dengan gendang gangsa yang ditemui di negara ini. Di samping itu, kajian juga dilakukan untuk melihat kandungan logam di dalam loceng gangsa Kelang, Selangor. Tulisan lain beliau tentang loceng gangsa bertajuk 'Loceng gangsa di Asia Tenggara dan kepentingannya dalam konteks arkeologi' yang dibentangkan dalam *Seminar Antarabangsa ke-3 Arkeologi, Sejarah dan Budaya di Alam Melayu* pada 23-24 Disember 2014. Kertas kerja ini membincangkan tentang klasifikasi dan asal usul loceng gangsa yang ditemui di Asia Tenggara.

Sementara itu, jika kita amati dengan cermat tulisan tentang loceng Dotaku, kebanyakannya ditulis oleh penyelidik daripada Jepun dan Barat. Antara penyelidik Jepun yang agak popular dengan tulisan tentang loceng Dotaku ialah Harunari Hideji. Secara umumnya, tulisan Harunari lebih berfokus kepada kajian di lapangan dan banyak dirujuk oleh sarjana lain disebabkan tulisannya bersifat mendalam dan komprehensif. Penulis lain yang turut menyentuh tulisan tentang loceng Dotaku ialah Yoshiro Kondo yang menulis "The development of Yayoi culture and associated changes in social relations" yang diterbitkan dalam jurnal berbahasa Jepun *Nihon no kokogaku*, pada tahun 1966. Tulisan beliau memperlihatkan hubung kait antara masyarakat pada zaman Yayoi dengan perkembangan budaya kebendaan. Sementara itu, pada tahun 1970, Makoto Sahara telah menulis hasil kajiannya yang bertajuk "The Tamato River and the Yoru River" yang disiarkan dalam *Kodai no Nihon nook bunka ni seisei*. Fokus tulisan beliau adalah tentang peranan sungai dalam mempengaruhi petempatan manusia dan perkembangan sosiobudaya masyarakatnya berdasarkan penemuan loceng Dotaku dan artifak lain. Tulisan tentang loceng Dotaku juga ditulis oleh Leo Aoi Hosoya bertajuk "Sacred commonness: An archaeobotanical approach to Yayoi social stratification: The 'Central building model' and the Osaka Ikegami Sone Site" diterbitkan dalam *Senri Ethnological Studies* dan disiarkan pada tahun 2009.

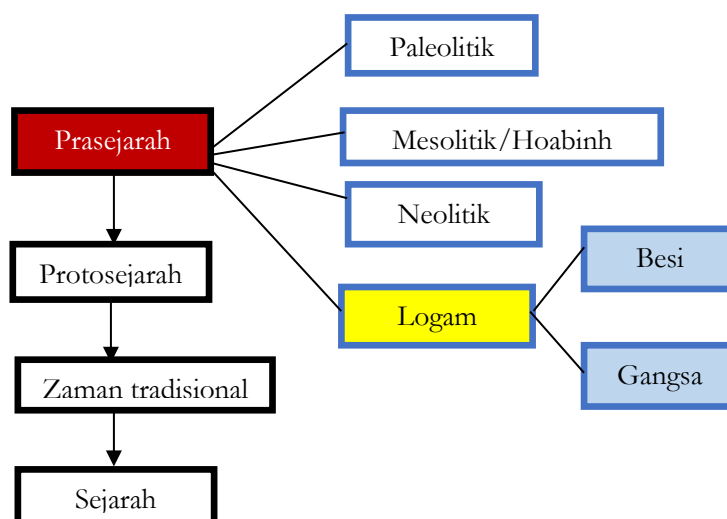
Pada tahun 1992, Mark J. Hudson menulis artikel bertajuk "Rice, bronze and chieftains-an archaeology of Yayoi ritual" yang diterbitkan dalam *Japanese Journal of Region Studies*. Tulisan beliau memperlihatkan hubungkait antara aktiviti pertanian, ritual dan peranan ketua puak dalam kehidupan masyarakat zaman Yayoi di Jepun. Tulisan yang agak terkini tentang loceng Dotaku telah ditulis oleh Reinier H. Hesselink pada tahun 2016 dengan tajuk "The Dojoji tale and ancient bronze metallurgical traditions" yang diterbitkan dalam jurnal bertajuk *Comparative Mythology*, Vol. 2(1).

Tulisan ini turut membincangkan perkembangan budaya kebendaan berasaskan logam dan kepentingannya dalam masyarakat pengamal pada zaman Yayoi di Jepun.

Secara umumnya, kebanyakan artikel yang ditulis mengenai loceng Dotaku oleh sarjana Jepun dan Barat ditulis dengan mendalam dan bersifat ilmiah. Tambahan pula jumpaan loceng Dotaku di Jepun adalah dalam jumlah yang besar sehingga membolehkan mereka membuat kajian dengan lebih komprehensif lagi. Sesetengah tulisan juga adalah berdasarkan laporan ekskavasi arkeologi di beberapa tapak arkeologi di Jepun. Cuma sedikit masalahnya ialah kebanyakan laporan atau artikel ditulis dalam bahasa Jepun menyebabkan sebarannya agak kurang berbanding dengan artikel berbahasa Inggeris.

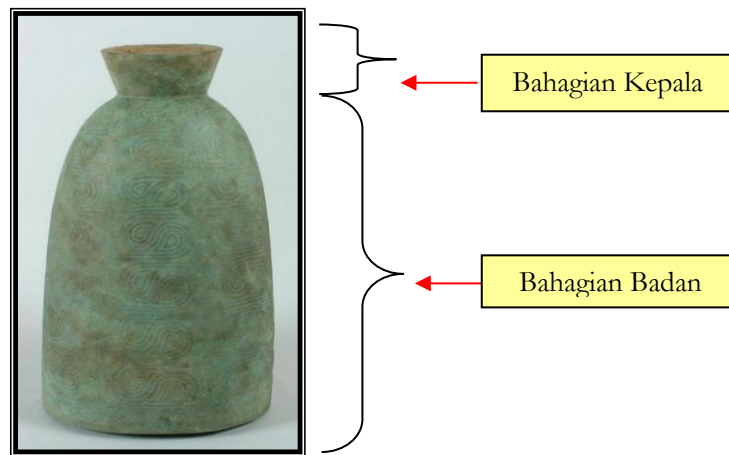
LOCENG GANGSA (MALAYSIA)

Loceng gangsa di negara ini kadang kala disebut loceng Dongson, walaupun daripada segi teknikalnya ia masih perlu diperhalusi lagi. Loceng gangsa juga menjadi popular disebabkan ia telah diisytiharkan sebagai salah satu objek yang diklasifikasikan sebagai 'Warisan Kebangsaan' di bawah Akta Warisan Kebangsaan 2005 pada tahun 2009. Justeru itu, untuk memahami keberadaan loceng gangsa ia perlu dilihat daripada segi konsep garis masa atau perzamanan mengikut kronologi. Kedudukan zaman Logam adalah sebagaimana di dalam rajah berikut;

Rajah 1. Kronologi Era Daripada Zaman Prasejarah, Protosejarah, Zaman Tradisional dan Sejarah di Asia Tenggara.

Rupa bentuk fizikal loceng gangsa terdiri daripada dua komponen utama iaitu bahagian kepala dan bahagian badan. Bahagian kepala adalah bahagian yang paling atas, kedudukannya agak terasing bagaikan dipisahkan oleh satu lekukan yang seolah-olah menjadi sempadan yang memisahkan di antara bahagian badan dan bahagian kepala loceng serta ia semakin melebar ke bawah dengan badannya berbentuk silinder. Saiz atau bentuk bahagian kepala adalah lebih kecil jika dibandingkan dengan saiz badan loceng. Manakala bahagian badan loceng gangsa pula adalah berbentuk silinder dan memanjang hingga ke bahagian kaki atau tapak loceng. Saiz badan loceng pula adalah lebih besar jika dibandingkan dengan bahagian kepala. Loceng gangsa ini juga tidak ada tangkai (pemegang), berkemungkinan ia boleh dibawa dengan cara memegang atau diikat pada bahagian lekuk yang terletak di antara bahagian kepala dan badan loceng. Lazimnya pada bahagian badan loceng gangsa dipaparkan dengan lakaran motif dan pola hiasan. Struktur umum fizikal loceng gangsa adalah seperti berikut;

Rajah 2. Rupa Bentuk Loceng Gangsa
Sumber: Nik Hassan Shuhaimi (1998)

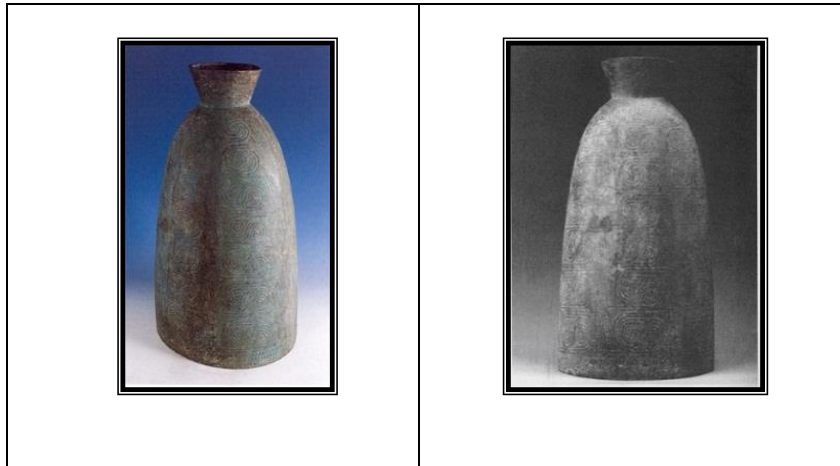
Selain saiznya yang agak besar, didapati ketebalan loceng jenis ini agak nipis. Lakaran motif loceng ini memaparkan motif hiasan berupa kelok berbentuk 'S' yang berulang-ulang pada bahagian badan loceng. Posisi langgam atau kelok yang hampir menyerupai huruf 'S' ini terletak dalam sebuah motif segi empat dan ia diulang-ulang sehingga memenuhi keseluruhan badan loceng seperti dalam Rajah 3 dibawah.

Rajah 3. Motif Hiasan (Kelok 'S')
Sumber: Nik Hassan Shuhaimi (1998)

Sehingga kini tidak ada interpretasi yang jelas diberikan oleh penyelidik berkaitan dengan simbol atau motif yang dipaparkan. Penggunaan motif berbentuk huruf 'S' ini berkemungkinan adalah manifestasi suatu aliran sungai yang mengalir daripada kawasan hulu sungai hingga ke muara yang terletak di kawasan hilir. Ini kerana sungai berperanan sebagai punca utama kepada kehidupan masyarakat pada zaman silam sama ada sebagai sumber air bersih, punca mencari rezeki, sumber aktiviti pertanian, pola petempatan, sistem perhubungan dan sebagainya.

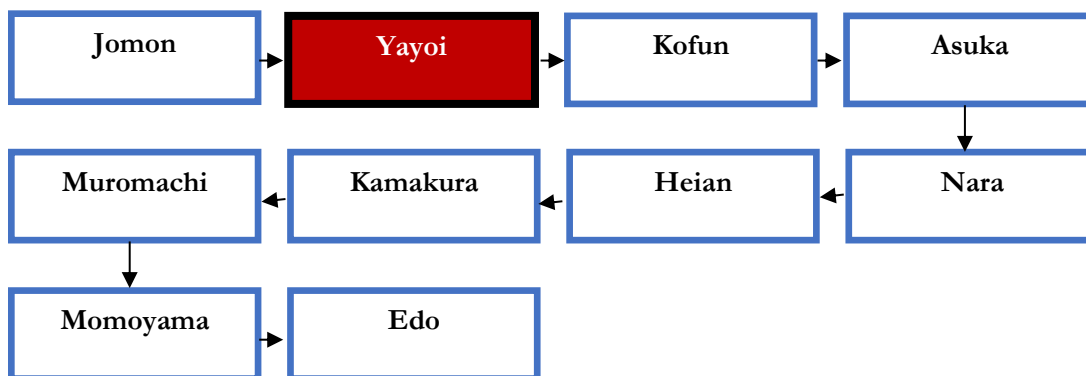
Setakat ini sebanyak empat (4) buah loceng gangsa telah dilaporkan ditemui di Malaysia. Menurut Nik Hassan Shuhaimi (1998), tiga (3) daripadanya dilaporkan telah ditemui di Kelang (Selangor), manakala sebuah lagi loceng gangsa ditemui di Muar (Johor). Kesemua loceng gangsa yang dilaporkan ini adalah *stereotype* dan hampir sama sifatnya, seolah-olah menunjukkan ia berasal daripada lokasi yang sama.

Rajah 4. Loceng Gangsa (Malaysia)
Sumber: Nik Hassan Shuhaimi (1998)

LOCENG DOTAKU (JEPUN)

Rupa bentuk loceng Dotaku amat berbeza sifatnya jika dibandingkan dengan loceng gangsa yang dijumpai di Malaysia. Loceng jenis ini banyak dijumpai di Jepun, malah ia juga dijumpai di Korea dan China. Loceng Dotaku dipercayai bertarikh dari penghujung zaman Yayoi awal sehingga ke zaman Yayoi akhir. Justeru itu, sebelum membicarakan tentang loceng Dotaku, wajar untuk kita memahami dahulu perzamanan yang digunakan di Jepun. Ini kerana terminologi yang digunakan oleh sarjana Jepun mempunyai sedikit perbezaan apabila membahas tentang sistem perzamanan khususnya berkaitan dengan bidang arkeologi dan sejarah mereka.

Rajah 5. Kronologi dan peringkat perzamanan Jepun

Berdasarkan rajah di atas, era Yayoi merupakan zaman selepas era Jomon yang dikaitkan dengan zaman prasejarah di Asia. Sementara itu jika kita meneliti daripada segi tempoh jelas sekali era Yayoi boleh dikaitkan dengan zaman Logam. Dalam era Yayoi inilah loceng Dotaku telah dihasilkan yang jelas menunjukkan ia juga adalah bersamaan dengan zaman Logam di Asia.

Rajah 6. Loceng Dotaku (Jepun)

Sumber: The Dotaku Museum (The Mysteries of Dotaku), Japan 2006

Penemuan loceng Dotaku kadang kala dalam jumlah yang kecil, namun terdapat juga dalam bentuk berkumpul dengan jumlah yang besar. Umpamanya penemuan loceng Dotaku di Sakuragaoka yang terletak dalam kawasan Hyogo Prefecture, di mana telah ditemui 14 buah loceng gangsa dan 7 *halberds* gangsa. Sebahagian daripada objek tersebut dipercayai digunakan untuk aktiviti ritual. Kebanyakan loceng Dotaku telah dihasilkan oleh masyarakat Jepun khususnya semasa zaman Yayoi fasa VI dan ia telah ditemui di kawasan utara Kyushu hingga ke kawasan tengah Honshu. Bahkan loceng ini juga digunakan secara meluas hampir di kesemua wilayah semasa zaman tersebut (Leo 2009: 104). Sehingga tahun 1985 lebih daripada 400 buah loceng Dotaku telah dijumpai terutama di bahagian barat daya Jepun (Leo 2009: 104). Walau bagaimanapun, jumlah penemuan loceng Dotaku sentiasa bertambah ekoran adanya penemuan baru daripada semasa ke semasa. Umpamanya, sebagaimana kenyataan yang disebutkan oleh Hudson,

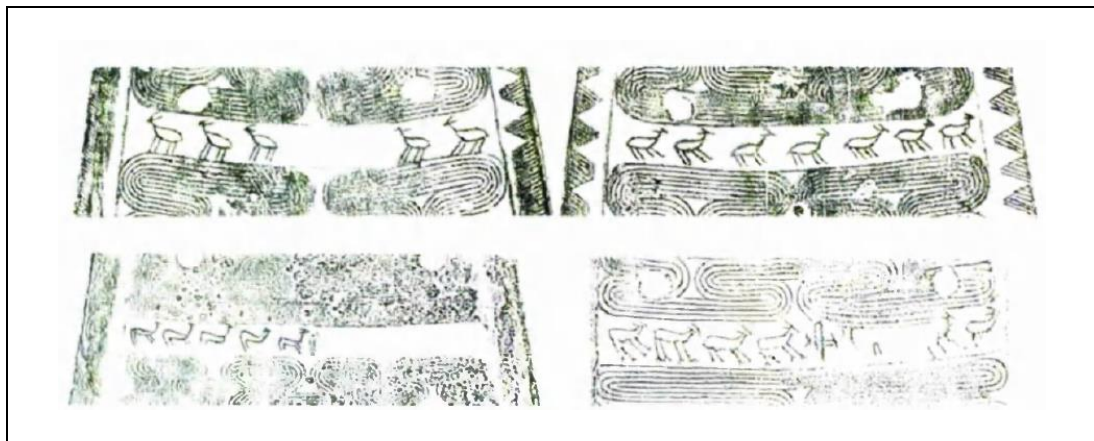
As of January 1992 there were 430 dotaku known from 302 sites. Fifteen bell fragments and the 62 dotaku whose provenance is unknown should be added to these to give a grand total of 507. At present, the whereabouts of 112 of these bells are unknown. Most of the bells were found buried on isolated hillsides away from settlements, and there can be no doubt that they were buried there intentionally (Mark 1992:153).

Ciri utama loceng Dotaku adalah struktur badannya yang berbentuk silinder dan ia semakin melebar ke bahagian kakinya. Ciri asas yang membezakan loceng Dotaku dengan loceng gangsa yang dijumpai di Malaysia ialah bahagian kepala. Ini kerana bahagian kepala loceng Dotaku berbentuk kepingan nipis yang melengkung daripada bahagian sisi (bahagian pinggang loceng gangsa) naik ke atas dan turun semula ke bahagian sisi (pinggang) loceng gangsa. Kepingan nipis tersebut seolah-olah bertindak sebagai tangkai kerana mempunyai lubang di bahagian atas badan loceng. Pada bahagian tangkai (kepingan nipis) tersebut kadang-kala diletakkan hiasan sebesar duit 10 sen atau 20 sen yang melekat pada tangkai loceng gangsa tersebut. Tetapi ada juga tangkai loceng gangsa jenis ini yang tidak meletakkan sebarang pola hiasan sehingga ia menyerlahkan lagi bentuk tangkai yang bulat menipis itu. Kepingan tangkai tersebut juga dihiasi dengan bentuk tetulang melengkung mengikut bentuk tangkai sama ada satu atau dua tetulang.

Rajah 7. Tangkai/pemegang Loceng Dotaku (Jepun)

Pada bahagian badan loceng Dotaku terdapat sejumlah gelang yang mengelilingi badan loceng. Tetulang yang berbentuk goresan pada bahagian badan loceng gangsa juga terdapat dalam keadaan menegak sehingga membentuk sudut segi empat apabila ia bersilang dengan tetulang yang dalam keadaan membujur. Pada bahagian sudut di tengah-tengah tetulang ini biasanya akan dipaparkan pelbagai jenis motif hiasan. Antara motif hiasan yang sering dipaparkan ialah rusa, ikan, babi hutan, burung pucung, cicak, labah-labah, ular, penyu dan sebagainya.

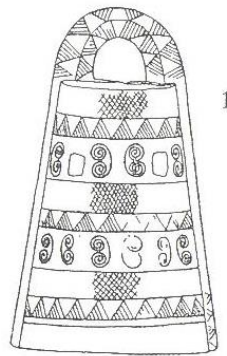

Rajah 8. Motif Hiasan Loceng Dotaku (Jepun)

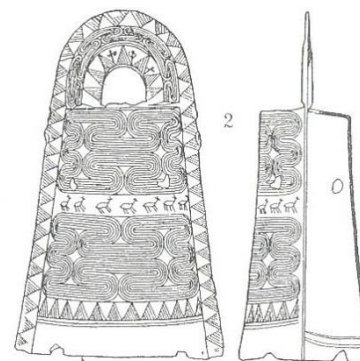
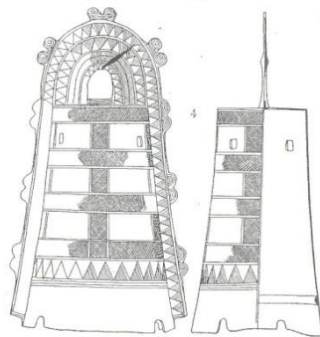
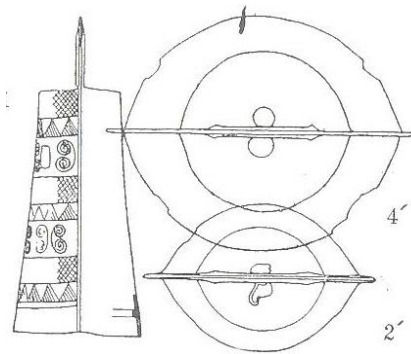
Sesetengah loceng Dotaku dihiasi dengan paparan motif berunsur geometri, namun begitu ada juga yang memaparkan motif yang bersifat binatang seperti rusa, haiwan yang hidup di kawasan lopak yang berair atau akuatik (ketam, penyu, katak, ular). Di samping itu pada bahagian badan loceng Dotaku terdapat juga lakaran motif dan pola hiasan yang menyerupai sifat manusia yang sedang melakukan aktiviti, antaranya ialah motif manusia sedang memburu, menuai atau memancing.

Sementara itu, pada bahagian badan loceng Dotaku juga kadang-kala terdapat lubang kecil terutama di bahagian atas (biasanya 4 lubang). Begitu juga di bahagian kaki loceng Dotaku ini kadang-kala ada lubang kecil yang ditebuk bergantung kepada saiz loceng. Fungsi sebenar lubang kecil ini tidak diketahui tetapi berkemungkinan ia adalah untuk menghasilkan bunyi yang lebih nyaring atau sebagainya. Bahagian kaki (bawah) loceng juga tidak bulat sebaliknya ia juga berbentuk agak membujur. Rajah 9 menunjukkan struktur loceng Dotaku dalam pelbagai sudut pandang.

Rupa bentuk loceng Dotaku daripada pandangan sisi

Rupa bentuk badan loceng Dotaku dilihat daripada pandangan atas

Rajah 9. Struktur Fizikal Loceng Dotaku (Jepun)

Sumber: Training course of cultural heritage protection in the Asia-Pacific Region 2006

PERBANDINGAN LOCENG GANGSA (MALAYSIA) DAN LOCENG DOTAKU (JEPUN)

Secara perbandingan, sifat atau ciri saiz loceng Dotaku pada peringkat awal adalah tebal tetapi daripada segi struktur fizikal secara relatifnya ia adalah bersaiz kecil. Manakala struktur fizikal loceng Dotaku pada peringkat yang lebih kemudian adalah lebih besar tetapi agak lebih nipis sedikit jika dibandingkan dengan loceng Dotaku peringkat awal. Begitu juga dengan struktur atau bentuk tangkai yang digunakan untuk menggantung badan loceng Dotaku adalah berbentuk nipis dan rata. Komposisi logam pada loceng Dotaku menunjukkan ia terdiri daripada komponen kuprum sebanyak 87.29%, plumbum 5.6% dan 4.31% timah (Tanabe Ikuo 1992).

Secara perbandingan, jenis atau lakaran motif hiasan yang dipaparkan pada badan loceng gangsa yang ditemui di Asia setakat ini adalah seperti Jadual 1 iaitu;

Jadual 1. Klasifikasi dan Motif Gendang Gangsa

Bil	Klasifikasi/ Jenis Loceng	Motif
1	Loceng Gangsa (Malaysia)	Kelok berbentuk 'S' atau aliran sungai
2	Loceng Dotaku (Jepun)	Rusa, babi, ular, penyu, naga, cicak, labah-labah, ikan, aliran sungai, dll

Setakat ini loceng yang ditemui di Semenanjung Malaysia agak streotype daripada segi bentuknya iaitu corak berbentuk kelok 'S' atau aliran sungai. Corak ini dipaparkan hampir keseluruhan badan loceng. Motif ini juga ditemui pada beberapa buah loceng Dotaku (Jepun) yang menunjukkan ada persamaan penggunaan motif tersebut. Walau bagaimanapun sebahagian besar loceng Dotaku yang ditemui di Jepun pula lebih memaparkan motif binatang yang terdiri daripada pelbagai jenis sama ada binatang yang hidup di hutan, laut atau paya bakau.

Loceng Gangsa (Malaysia)

Loceng Dotaku (Jepun)

Rajah 10. Persamaan Lakaran Motif

SIGNIFIKAN DARIPADA PERSPEKTIF ARKEOLOGI

Penemuan loceng gangsa telah membuka lembaran baru dalam usaha untuk kita memahami fenomena masyarakat pasca zaman Logam. Dengan meneliti motif dan pola hiasan yang dipaparkan pada loceng gangsa secara tidak langsung juga kita dapat mengetahui senario yang berlaku dalam kehidupan masyarakat ketika itu.

ASAL USUL

Asal usul loceng gangsa secara tepat agak sukar ditentukan kerana tiada rekod bertulis. Namun berdasarkan rekod penemuan setakat ini menunjukkan ia memang berasal daripada Asia. Walau bagaimanapun jumlah penemuannya agak kecil jika dibandingkan dengan gendang gangsa. Selain itu, jumlah penemuan loceng gangsa di Asia juga didapati tidak seimbang. Loceng gangsa yang ditemui di Malaysia adalah jumlahnya tidak besar, namun ia mempunyai signifikannya yang tersendiri. Manakala loceng Dotaku yang ditemui di Jepun juga sememangnya boleh ditemui di Korea dan China. Asal usul loceng Dotaku dipercayai berasal daripada Korea. Ini adalah sejajar dengan pandangan Hudson yang menyatakan bahawa;

The two most characteristic Yayoi bronze implements were bells (dotaku) and weapon. Both of these were initially imported from the continent, but soon thereafter were produced in Japan
(Mark 1992:153)

Walaupun bagaimanapun, untuk loceng gangsa yang dijumpai di Malaysia asal usulnya boleh dikaitkan dengan Kemboja. Ini kerana, mengikut sejarah, pada abad ke-2 Masihi hingga abad ke-6 Masihi terdapat dua buah kerajaan besar iaitu Champa di Vietnam dan Funan di Kemboja. Antara dua buah kerajaan tersebut, di dapati kerajaan Funan merupakan kuasa yang paling dominan. Kepulauan Melayu-Nusantara, daripada abad ke-7 hingga ke-11 Masihi pula terdapatnya kerajaan Sriwijaya yang muncul selepas keruntuhan kerajaan Funan. Seperti yang telah dijelaskan, loceng gangsa itu dipercayai telah dicipta pada tahun 150 Masehi. Ini bermakna ia dicipta pada zaman dominasi kerajaan Funan di rantau ini. Kerajaan Funan menakluki hampir seluruh kerajaan awal di tanah besar Asia Tenggara dan menjadi kuasa maritim yang kuat. Oleh itu, selari dengan persamaan ciri-ciri loceng gangsa yang dijumpai di Malaysia dengan loceng gangsa di Battambang (Kemboja),

maka ia dengan mudah menggamit imaginasi banyak pihak untuk beranggapan Semenanjung Tanah Melayu menjadi sebahagian daripada (taklukan) atau berada di bawah Kerajaan Funan.

Atau kemungkinan lain ialah kewujudan hubungan perdagangan antara Alam Melayu dengan kerajaan Funan. Keadaan ini secara tidak langsung telah membolehkan loceng gangsa tersebar ke Alam Melayu. Justeru itu, daripada segi rupa bentuk keseluruhan fizikalnya, lakaran motif dan pola hiasan pada keempat-empat buah loceng gangsa purba yang dijumpai di Malaysia itu adalah identikal antara satu sama lain. Lantaran kesamaan ciri-ciri ini maka amat berkemungkinannya loceng gangsa tersebut berasal daripada tempat dan zaman yang sama. Kenyataan ini selari dengan rumusan Nik Hassan Shuhaimi (1998) yang menyatakan, “the similarity of the design, shape and size of these bells prove that they originated from the same place.”

Dalam konteks ini jika kita melihat asal usul loceng gangsa (Malaysia) dan loceng Dotaku (Jepun) seolah-olah tidak mempunyai perkaitan. Bagaimanapun jika kita melihat dalam konteks makro kedua-duanya adalah berasal daripada tanah besar Asia yang berkemungkinan berasal daripada punca yang sama. Rupa bentuk yang berbeza berkemungkinan disebabkan oleh inovasi dan kreativiti masyarakat setempat tetapi pada asasnya mereka mempunyai konsep yang hampir sama tentang *view of life*.

AKTIVITI EKONOMI

Fenomena yang berkaitan dengan sosioekonomi masyarakat adalah merujuk kepada beberapa jenis motif yang dipaparkan pada badan loceng gangsa dan secara tidak langsung kita dapat memahami bahawa aktiviti pertanian merupakan aktiviti yang penting pada waktu itu. Selain itu, loceng Dotaku juga memaparkan motif haiwan lain seperti rusa, babi hutan, ular, penyu, dan sebagainya. Motif haiwan tersebut secara tidak langsung mengukuhkan lagi pandangan yang mengaitkan masyarakat yang wujud pada ketika itu tinggal di kawasan pedalaman. Beberapa kemungkinan juga boleh diduga daripada motif tersebut, antaranya kemungkinan binatang tersebut merupakan sebahagian binatang buruan untuk kelangsungan hidup masyarakat pada masa itu. Kemungkinan lain pula, binatang tersebut adalah manifestasi persekitaran atau lingkungan petempatan masyarakatnya yang berdekatan dengan hutan, paya bakau atau pinggir pantai.

Walau bagaimanapun pada loceng gangsa (Malaysia) didapati tiada motif yang boleh dihubungkan dengan aktiviti pertanian. Motif yang dipaparkan adalah kelok ‘S’ yang rupa bentuknya hampir menyerupai aliran sungai. Secara tidak langsung ia menggambarkan kepentingan sungai sebagai salah satu medium pengangkutan utama dalam kehidupan masyarakat pada masa itu selain daripada membekalkan sumber protein. Motif berupa aliran sungai ini juga terdapat pada sesetengah loceng Dotaku yang menunjukkan ia adalah *stereotype*. Fenomena ini menunjukkan kepentingan atau fungsi sungai di Alam Melayu adalah hampir dengan masyarakat di Jepun pada zaman Yayoi sama ada untuk minum, aktiviti pertanian, sistem perhubungan atau alat pengangkutan.

Jika diperhatikan jelas sekali aktiviti ekonomi masyarakat di Jepun atau Alam Melayu pada zaman tersebut adalah berasaskan aktiviti pertanian. Paparan motif sama ada rusa, babi hutan, ular, penyu, dan sebagainya adalah berkait rapat dengan pola kehidupan manusia dalam lingkungan kawasan sama ada berhampiran hutan, paya bakau, tasik, sungai atau pantai. Binatang tersebut merupakan sumber protein yang menjadi buruan masyarakat di sekitarnya untuk kelangsungan hidup.

FUNGSI

Antara tujuan asal loceng adalah untuk mendapatkan bunyi apabila ia dipukul sama ada dengan kayu ataupun anak loceng. Walau bagaimanapun berdasarkan motif dan pola hiasan yang dipaparkan pada badan loceng membolehkan para sarjana membuat kajian secara lebih komprehensif lagi. Hasil daripada kajian mereka beberapa interpretasi telah diketengahkan khususnya dalam memahami pola hidup masyarakat pada zaman tersebut. Berdasarkan motif hiasan loceng Dotaku

secara tidak langsung kita akan dapat memahami khususnya sosiobudaya masyarakat yang hidup zaman Yayoi di Jepun.

Ritual

Ramai sarjana Jepun yang menghuraikan motif dan pola hiasan loceng Dotaku dengan aktiviti ritual. Terdapat berbagai jenis acara ritual yang diamalkan oleh masyarakat Jepun pada masa tersebut antaranya ialah ritual pengebumian dan ritual memuja roh nenek moyang yang telah meninggal. Umpamanya, ada yang berpandangan bahawa loceng Dotaku ditanam di dalam tanah namun ia akan diambil semula untuk digunakan terutama semasa acara perayaan tertentu. Misalnya, Sahara Makoto mencadangkan, *that dotaku were kept buried in the soil in normal times and only brought out for special festivals* (Mark 1992:153). Loceng Dotaku dipercayai mempunyai kuasa mistik sehingga ia digunakan oleh masyarakat untuk upacara ritual yang berkaitan dengan pemujaan semangat atau roh. Menurut Mishina,

...the dotaku was buried in order to accumulate the spirits of the earth who promoted crop growth; therefore, the process of uncovering the dotaku represented the carrying of the spirit to the community (Leo Aoi Hosoya 2009:104)

Terdapat juga andaian bahawa paparan motif tersebut menunjukkan loceng Dotaku digunakan di dalam upacara ritual yang berkaitan dengan aktiviti seperti menuai tanaman. Menurut Harunari,

The bronze bell was a magical vessel that confined grain spirits within the unhulled rice, that guarded them from other earthly spirits such as drought, heavy rain, and wind. Therefore, the place where the bronze bell was stored was the same place where grain spirits were stored. When grain spirits dwelled in the rice paddies after the sowing [and] before the harvest, the bells might have been kept in the storehouse and taken out to ring when necessary (Harunari 1982; 330).

Pengebumian

Kepentingan loceng Dotaku juga terserlah apabila ia menjadi tanggungjawab ketua puak atau pemimpin untuk menganjurkan sesuatu upacara ritual yang melibatkan loceng Dotaku. Ketua puak atau pemimpin menjadi simbol yang mewakili komunitinya untuk berurusan dengan semangat atau roh semasa acara ritual berlangsung. Umpamanya ketua puak atau pemimpin akan menyampaikan hasrat komunitinya supaya diberi kesuburan tanah, terhindar daripada ancaman musuh, hasil pertanian yang berlipat ganda, keselamatan komunitinya dan sebagainya kepada roh atau semangat. Pendapat ini dinyatakan oleh Kondo (1966),

At the same time, it is thought that a community leader was responsible for organizing the dotaku ritual, given that this community-based activity required a representative leader.... Accordingly, the leader may have become the symbol of the community being invested with the ability to mediate between the Spirit of the Crops and the people to ensure the maintenance of agricultural production (Leo Aoi Hosoya 2009:105).

KESIMPULAN

Berdasarkan perbincangan di atas jelas menunjukkan kemunculan loceng gangsa (Malaysia) dan loceng Dotaku (Jepun) adalah sezaman iaitu pada zaman Logam. Kedua-duanya dihasilkan daripada beberapa jenis komponen logam menyebabkan ia boleh bertahan sehingga kini. Walau bagaimanapun di dapati rupa bentuk fizikal dan pola hiasan kedua objek ini amat berbeza. Terdapat kecenderungan ia berasal daripada punca yang sama iaitu berasal daripada tanah besar Asia.

Tidak dinafikan bahawa perbezaan rupa bentuk objek ini adalah disebabkan oleh bekalan bahan mentah, elemen inovasi dan kreativiti tukang yang menghasilkannya. Satu perkara yang penting untuk diakui ialah keberadaan objek ini adalah amat berkait rapat dengan aktiviti kehidupan

dan sosiobudaya masyarakat pada zaman tersebut. Manifestasi kepada fenomena ini adalah berdasarkan lakaran motif dan pola hiasan yang dipaparkan pada objek berkenaan.

PENGHARGAAN

Penyelidikan ini dijalankan dengan bantuan biasiswa *Sumitomo Foundation*, Jepun. Penulis ingin mengucapkan penghargaan kepada *Sumitomo Foundation* yang telah memberikan dana penyelidikan dan kepada pihak yang terlibat di dalam penyelidikan ini. (Kod Penyelidikan-2019-0107-108-11).

RUJUKAN

- Adnan Jusoh. 2010. Loceng gangsa purba di Malaysia: Sumbangannya dalam penyelidikan peradaban masyarakat peribumi purba. *Jurnal Melayu* 5: 1-28.
- Adnan Jusoh, Yunus Sauman, Khairi Ariffin, Zuliskandar Ramli & Nik Hassan Shuhaimi Nik Abdul Rahman. 2014. Loceng Gangsa Di Asia Tenggara Dan Kepentingannya Dalam Konteks Arkeologi. *Seminar Antarabangsa Ke-3 Arkeologi, Sejarah dan Budaya di Alam Melayu*, hlm. 291-306. Bangi, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Bellwood, P. 1985. *Prehistory of the Indo-Malaysian archipelago*. Australia: Academic Press.
- Harunari Hideji. 1982. Rituals involving Dotaku Bronze Bells. *Bulletin of the National Museum of Japanese History* 25: 38.
- Harunari Hideji. 1982. The age of the Dotaku. *Bulletin of the National Museum of Japanese History* 25: 330-331.
- Harunari Hideji. 1987. The interpretation of drawing of fight sketched on Dotaku. *Bulletin of the National Museum of Japanese History* 25: 28-30.
- Kempers, B. 1988. *Kettledrums of Southeast Asia*. Rotterdam: A.A. Balkema Publishers.
- Yoshiro Kondo. 1966. The development of Yayoi culture and associated changes in social relations. *Nihon no kokogaku* 3: 442-459.
- Leo Aoi Hosoya. 2009. Sacred commonness: An archaeobotanical approach to Yayoi social stratification: The 'Central building model' and the Osaka Ikegami Sone Site. *Senri Ethnological Studies* 73: 99-177.
- Linehan, W. 1951. Traces of a bronze culture associated with iron age implements in the regions of Klang and the Tembeling, Malaya. *JMBRAS* 24(3):1-59.
- Mark J. Hudson. 1992. Rice, bronze and chieftains-an archaeology of Yayoi ritual. *Japanese Journal of Region Studies* 19(2-3): 139-189.
- Nik Hassan Shuhaimi Nik Abdul Rahman. 1998. *Early history*. 4. Singapore: Archipelago Press.
- Nik Hassan Shuhaimi Nik Abdul Rahman. 1999. *Arkeologi pra-Islam pesisir Selat Melaka-Evolusi atau Migrasi*. Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Nik Hassan Shuhaimi Nik Abdul Rahman. 2001. Loceng gangsa, Penchu, Muar, Johor, dalam konteks Zaman Gangsa Malaysia. *Jurnal Warisan Johor* V: 165-173.
- Reinier H. Hesselink. 2016. The Dojoji tale and ancient bronze metallurgical traditionals. *Comparative mythology* 2(1): 100-114.
- Makoto Sahara. 1970. The Tamato River and the Yoru River. *Kodai no Nihon nook bunka ni seisei*, 1:133-156.
- Training course of cultural heritage protection in the Asia-Pacific Region 2006*. Cultural Heritage Protection Cooperation Office, Asia/Pacific Cultural Centre for UNESCO, Nara: Japan
- Tanabe, Ikuo. 1992. Bell (Dotaku). Dlm. Richard Pearson & Doi Takashi (eds.). *Ancient Japan*, hlm. 166-167. New York & Washington, D.C: George Braziller.

Adnan Jusoh (Ph.D)
Jabatan Sejarah, Fakulti Sains Kemanusiaan,
Universiti Pendidikan Sultan Idris,
39500 Tanjung Malim, Perak
Email: adnan.jusoh@fsk.ups.edu.my

Diserahkan: 11 Oktober 2019
Diterima: 03 Januari 2020